Iran Local Histories Open Access

Autumn & Winter (٢٠٢٦) ١٤(١): ٨٣-١٠٠
DOI: ١٠,٣٠٤٧٣/LHST.٢٠٢٦,٧٥٦١٣,٣٠١٢

ORIGINAL ARTICLE

The Role of Oil in the Presence of European Orientalists in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad (The Qajar and Pahlavi Historical Periods)

Seyed Ebrahim Raiygani[١*], Hossein Dahandeh[٢], Alireza Mollaei Tavani[٣]

١. Associate Professor of Archaeology, University of Neyshabur. Neyshabur, Iran.
٢. Master's degree in Iranology, History, Iranology Foundation and Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
٣. Full Professor, Institute of Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran.

Correspondence:
Seyed Ebrahim Raiygani

Email:
e.raiygani@neyshabur.ac.ir

Received: ٢٨ Aug ٢٠٢٥
Accepted: ٠٥ Feb ٢٠٢٦

How to cite
Raiygani, S.E., Dahandeh, H. & Mollaei Tavani, A. (٢٠٢٦). The Role of Oil in the Presence of European Orientalists in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad (The Qajar and Pahlavi Historical Periods). *Iran Local Histories*, ١٤(١), ٨٣-١٠٠. (DOI:١٠,٣٠٤٧٣/LHST.٢٠٢٦,٧٥٦١٣,٣٠١٢)

ABSTRACT

Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad is a region that historically served as a vital connective hub between northern (Isfahan) and southern (Persian Gulf) territories, as well as eastern (Fars) and western (Khuzestan) domains during ancient and Islamic eras. In the later Islamic centuries, political-administrative shifts—primarily driven by nomadic populations—led to its renaming as Kohgiluyeh from the Ilkhanate period onward. The discovery of oil and the imperative to secure trade routes abruptly elevated Kohgiluyeh's strategic significance during the Qajar and Pahlavi dynasties. This prompted the arrival of European political-military operatives under the guise of travelers, archaeologists, and explorers. This article's central aim is to examine the objectives and motivations behind European Orientalists's activities in Kohgiluyeh. Thus, the study addresses the following question: What were the primary goals and incentives for European travelers and Orientalists in the Kohgiluyeh region? Data was gathered through documentary research, archival records, interviews, and field studies. Findings reveal that European Orientalists predominantly operated under the pretext of studying geographical features and historical monuments, with a marked emphasis on archaeology. These endeavors, commissioned by their respective European powers, sought to map communication routes and extract sociopolitical intelligence—ultimately aiming to consolidate control over southwestern Iran, dominate oil fields, and safeguard trade corridors for the transport of goods and raw materials to and from the region.

KEYWORDS

Oil, European Governments, Orientalists, Kohgiluyeh.

Copyright © ٢٠٢٦ The Authors. Published by Payame Noor University.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial ٤,٠ International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/٤,٠/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Extended Abstract

The Role of Oil in the Presence of European Orientalists in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad (The Qajar and Pahlavi Historical Periods)

Introduction

At the beginning of the presence of European Orientalists in southern and southwestern Iran during the Qajar era, these individuals undertook to understand and identify the geography, culture, and customs of this region to facilitate their own presence and influence, considering the weakness of the Qajar government. After establishing themselves and gaining a general understanding of the geography, people, and existing cultural and political relations in Qajar Iran, they dedicated complete effort to extensive study of ancient sites as well as the discovery and identification of mineral resources, the most important of which was oil.

Colonial countries, for trade, the import of weapons, the transfer of military forces, and most importantly, access to Iran's oil-rich regions, required roads with high security. In the documents of British government agents and consuls, there were many complaints and criticisms of the central government, particularly regarding the brigandry of the Boyer-Ahmad tribe and their plundering on the Lynch oil road. The loss of security on these roads and the lack of tangible impact from the existence of a powerful central government led the mentioned countries (oil buyers = colonialists) to directly engage in dialogue and transactions with the tribes and nomads. In this research, through field and library studies and emphasizing existing documents, the issue of the presence and influence of Europeans as Orientalists in relation to the discovery of oil in Kohgiluyeh has been examined.

Research Background

Although local historians such as Nourmohammad Majidi Keraei (۱۹۹۸) made an effort to document the Pahlavi era in these regions, especially regarding the history of their own tribe and lineage, Atta Taheri Boyerahmadi has also occasionally referred to the presence of Westerners in these areas as relevant to his own subjects (Taheri Boyerahmadi, ۲۰۱۵). The phenomenon of "Tolu'iyan" and the role of Britain in its creation is among the articles that have addressed this issue (Moradi Khalaj and Roshanfekr, ۲۰۱٤). Raghbar Moghaddam addressed the uprising of the Alaaeddini tribe led by Khodakaram Khan Izadpanah against the presence of foreigners, especially the British, who were present in the Bahmai region of Kohgiluyeh to discover oil (Raghbar Moghaddam, ۲۰۰۸). The discovery and extraction of oil by the British government is among the cases that have been somewhat addressed (Saeedi Nia and La'bat Far, ۲۰۱٦). The connection between the British government and the Bakhtiari khans to suppress the Boyer-Ahmad tribe to obtain the oil of the south has been of interest to researchers (Kouhestani, Ghorbani, and Khosravi, ۲۰۱۹). Kaveh Bayat (۲۰۱۰) has paid attention to the context of the presence and influence of Western governments in southern and southwestern Iran; the issue of oil and the presence of British and German governments in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad are among the topics he has somewhat addressed. In recent years, Seyed Ebrahim Raygani (۲۰۱٥, ۲۰۱۷) and Hossein Sepidnameh (۲۰۱۱) have addressed the issue of the presence of Europeans and the archaeological investigations of these Orientalists. In general, the perspective researchers have had on these Orientalists in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad has mostly focused on archaeological excavations. Another group of researchers has considered the oil explorations and ethnography of these Orientalists in Kohgiluyeh. The authors of this research seek to examine the presence of individuals known as Orientalists from the perspective of issues related to espionage and road security.

Research Method

In this research, through field and library studies and emphasizing existing documents, the issue of the presence and influence of Europeans as Orientalists in relation to the discovery of oil in Kohgiluyeh was examined. In the research process, interviews with informed elders were utilized, and ultimately, the method of historical descriptive analysis was used for presentation.

Findings, Discussion, and Analysis

During the Qajar and Pahlavi periods, European agents who operated in Iran as ambassadors, travelers, archaeologists, and military officers often prepared their daily activities in the form of travelogues, daily reports, private letters, and confidential documents about Iranian affairs and provided them to the governments that had commissioned them. European governments monitored Iran's developments based on these reports and, accordingly, formulated long-term colonial interest-based planning and policies against rival governments. German and British agents were pioneers in this field. Their mission area was mostly the Fars region (Safipneghad, ۲۰۱۰, p. ۱٥۸).

Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad, as part of Fars, were also of interest to these so-called Orientalists. Pioneer travelers included Stocqueler, Bell, Baron de Bode, Harrison, Stein, Wilson, and Captain Noel, each of whom provided a report on the cultural, economic, and geographical foundations of the mentioned region. Among them, Niedermayer, Wasmus, and Holthus were among the Germans who engaged in espionage activities in southern and southwestern Iran against the interests of the British government. Kohgiluyeh, as an important strategic point both in terms of political geography and, more importantly, natural geography, was within the focus of European countries, especially Germany and Britain. The location of Kohgiluyeh between the two large tribes of Bakhtiari and Qashqai, as well as its proximity to southern ports, well illustrates the importance of this region in terms of political geography. The discovery of oil in Gachsaran doubled the importance of this geography for European countries.

Britain, to protect the southern oil installations and also prevent German and Ottoman forces from reaching Afghanistan, deployed its forces and political agents in Khuzestan and Fars (Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad) to align the tribes and nomads

(Qashqai, Khamseh, tribes of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad) with them through these agents. England pursued a policy of "creating division" to control the tribes and nomads in order to plunder resources that were mostly located within the boundaries of their lands and even along their migration routes. Tribal unrest in the southern regions of Zagros caused the suspension of explorations. The Pazanan and Gachsaran regions were two important oil-rich areas for the British, and according to existing documents, "the Boyer-Ahmad nomads disrupted the settlement and security of those areas" (SAKMA, ٢٩٠٧/٢٩٣).

With the disappearance of the Nawai tribe and the rise to power of the Boyer-Ahmad tribe in Kohgiluyeh in the early Qajar period, the important issue for the discovery and transfer of oil was security, particularly road security, for which the British government took measures. Existing reports in the "Blue Book" refer to brigandry and insecurity in the Kohgiluyeh regions during the Qajar era. Existing documents repeatedly mention the confrontation between the two tribes of Boyer-Ahmad and Bakhtiari. Considering the share of oil that would go to the Bakhtiari khans (SAKMA, ٠٤٣٧٤/٣١٠: ١٩٤٢), supporting the British government against the Boyer-Ahmad tribe, which was instigated by the Germans to carry out such movements, was an obvious and clear matter. In October ١٨٦٨, the Lynch Brothers company undertook to construct a caravan road between Ahvaz [and other points] on the condition that the Iranian government guarantee the security of this road and pay a sum from the road toll revenues to the concession holder (Garthwaite, ١٩٩٤, p. ١٧٨). This road was a turning point in relations between British colonialism and the Ilkhans of the Kohgiluyeh and Bakhtiari region, leading to the travel of tourists and British officers to this area. Most of these individuals addressed the insecurity on the roads and the plundering of caravans along the road and proposed solutions to solve such problems, none of which proved fruitful.

Conclusion

The presence of Europeans in Kohgiluyeh was formed with the goals of archaeology, oil exploration, espionage, and colonial rivalries. The discovery of oil in southwestern Iran, along with Kohgiluyeh's connective position, turned this region into a focal point of attention for European powers like Britain, Germany, and Russia. European travelers, through historical and geographical studies, paved the way for the political and economic influence of their countries. These individuals, in addition to recording archaeological information, collected economic and security data. Their reports to their respective governments were effective in exploiting resources (such as Gachsaran oil) and creating discord among the tribes (Boyer-Ahmad, Bakhtiari, and Qashqai).

K E Y W O R D S

Oil, European Governments, Orientalists, Kohgiluyeh.

پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران

سال چهاردهم، شماره یکم، پیاپی بیست‌وهفتم، پاییز و زمستان ۱۴۰۴ (۸۳-۱۰۰)

DOI: ۱۰,۳۰٤۷۳/LHST.۲۰۲٦,۷٥٦۱۳,۳۰۱۲

«مقاله پژوهشی»

نقش نفت در حضور شرق‌شناسان اروپایی در کهگیلویه و بویراحمد (دوره تاریخی قاجاریه و پهلوی)

سید ابراهیم رایگانی[۱*]، حسین دهنده[۲]، علیرضا ملایی توانی[۳]

۱. دانشیار باستان‌شناسی، دانشگاه نیشابور، نیشابور، ایران.
۲. دانشجوی دکترای ایران‌شناسی، بنیاد ایران‌شناسی و دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
۳. استاد گروه تاریخ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.

نویسنده مسئول:
سید ابراهیم رایگانی

رایانامه: **e.raiygani@neyshabur.ac.ir**

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۶

استناد به این مقاله:
رایگانی، سید ابراهیم؛ دهنده، حسین و ملایی توانی، علیرضا (۱۴۰۴). نقش نفت در حضور شرق‌شناسان اروپایی در کهگیلویه و بویراحمد (دوره تاریخی قاجاریه و پهلوی). *فصلنامه علمی پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران*، ۱۴(۱)، ۸۳-۱۰۰.
(DOI:۱۰,۳۰٤۷۳/LHST.۲۰۲٦,۷٥٦۱۳,۳۰۱۲)

چکیده

کشف نفت و همچنین مسئله‌ی امنیت راه‌های مواصلاتی به یکباره اهمیت کهگیلویه را طی دوره‌های قاجاریه و پهلوی مضاعف نمود. این امر منجر به حضور مأموران سیاسی-نظامی دول اروپایی در قالب سیاح، باستان‌شناس و جهانگرد در منطقه کهگیلویه گردید. شناخت اهداف و انگیزه فعالیت شرق‌شناسان اروپایی در منطقهٔ کوهگیلویه مهمترین هدف این مقاله است. بنابراین، پژوهش حاضر تلاش می‌کند به این پرسش پاسخ دهد: مهم‌ترین اهداف و انگیزه‌های سیاحان و شرق‌شناسان اروپایی در منطقه کوهگیلویه چه بوده است؟ فرضیه مطرح‌شده برای این پرسش این است که: حضور تمامی مأموران دول اروپایی به سرمداری انگلستان اعم از جهانگرد، باستان‌شناس و مهندس در کهگیلویه و بویراحمد خواسته یا ناخواسته در راستای منافع استعماری این دولت‌ها بوده است و مهم‌ترین توجه آنها برای غارت نفت، جاسوسی و تأمین امنیت نیروهای خودی از طریق ایجاد تفرقه میان بومیان گشته است. گردآوری داده‌ها در پژوهش پیش‌رو از طریق مطالعات اسنادی، مدارک آرشیوی و مصاحبه در کنار روش میدانی حاصل شده است. نتیجه آنکه غالب فعالیت شرق‌شناسان و ایران‌شناسان اروپایی در منطقهٔ کوهگیلویه بیشتر در پوششی برای مطالعه عوارض جغرافیایی و همچنین آثار تاریخی با نگاهی ویژه به باستان‌شناسی بوده است. این مطالعات توسط دول متبوع آنان به‌منظور شناخت راه‌های ارتباطی و همچنین به‌دست‌آوردن اطلاعاتی از جامعه، برای کنترل بیشتر بر مناطق جنوب‌غربی ایران و تسلط بر چاه‌های نفت یا ایجاد امنیت برای راه‌های مواصلاتی به منظور تجارت کالاها و مواد خام از این منطقه و به این منطقه است.

واژه‌های کلیدی

نفت، دولت‌های اروپایی، شرق‌شناسان، کوهگیلویه.

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. ۱۴۰۴ ©. ناشر این مقاله، دانشگاه پیام نور است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشرشده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.
Creative Commons Attribution-NonCommercial ٤,٠ International license (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/٤,٠/)

مقدمه

در ابتدای حضور شرق‌شناسان اروپایی در دوران قاجار در جنوب و جنوب غرب ایران، این افراد اقدام به شناخت و شناسایی جغرافیا و فرهنگ و آداب و رسوم این منطقه نمودند تا زمینه حضور و نفوذ خود را با توجه به ضعف حکومت قاجار میسر نمایند. پس از استقرار و کسب شناختی کلی از جغرافیا، مردم و مناسبات موجود فرهنگی و سیاسی در ایران عصر قاجاریه، اقدام به مطالعه‌ی گسترده در محوطه‌های باستانی همچنین کشف و شناسایی منابع معدنی که مهم‌ترین آنها نفت بوده است، همتی تام و تمام داشته‌اند.

سیاست بریتانیا طی سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۵ با صعود و ناسیونالیسم نیرومند رضاشاه موافق بود، زیرا این اقتدار دست روسیه را از ایران دور نگه می‌داشت و امنیت بریتانیا را برای فعالیت‌های تجاری و شرکت نفت تأمین می‌کرد. البته رضاشاه نتوانست رضایت توده‌های ایلی را در اجرای سیاست تجددخواهانه خود به‌دست بیاورد، بلکه برعکس، اقدامات او باعث همبستگی بیشتر توده‌های ایلی و همراهی آنان با خوانین سنتی شد. این همبستگی سنتی منجر به زد و خوردهای بیشماری در منطقه‌ی جنوب و جنوب‌غرب ایران میان قوای حکومتی و چابک‌سواران ایلی گردید که انگیزه‌های متنوع و متعددی برای مقاومت در برابر حکومت داشتند.

کشورهای استعمارگر جهت تجارت، ورود سلاح، انتقال نیروهای نظامی و مهم‌تر از همه دسترسی به مناطق نفت‌خیز ایران، نیازمند جاده‌هایی با امنیت بالا بودند. در دوران قاجار و پهلوی در بازهٔ زمانی که حکومت مرکزی نمی‌توانست نفوذش را در قالب یک حکومت مقتدر اعمال کند، کنترل بر جاده‌ها از بین می‌رفت که این موجب راهزنی‌ها و غارتگری‌های ایلات و عشایر در سراسر ایران به‌خصوص در جنوب غرب ایران می‌شد. در کتاب‌ها، اسناد و خاطرات مامورین و کنسولگران دولت انگلستان شکایت‌ها و انتقادات زیادی به حکومت مرکزی به‌خصوص در مورد راهزنان ایل بویراحمد و غارتگری آنان در جاده نفتی لینچ شده بود. از بین‌رفتن امنیت در این جاده‌ها، و عدم تأثیر ملموسِ موجودیت یک حکومت مرکزی مقتدر، موجب گردید که کشورهای یاد شده (خریدار نفت= استعمارگر) به‌طور مستقیم با ایلات و عشایر وارد گفت‌وگو و معامله شوند. در این پژوهش سعی شده است، با جست‌وجوهای میدانی (مصاحبه) و کتابخانه‌ای با تاکید به اسناد موجود مساله حضور و نفوذ اروپاییان در رابطه با کشف نفت در کهگیلویه و بویراحمد از سال ۱۳۰۷ (کشف نفت در گچساران) تا آواخر دوران پهلوی مورد بررسی قرار گیرد. در طی این پژوهش با افراد بسیاری گفت‌وگو شده است که از بین آنان نزدیک‌ترین و موثق‌ترین گفته‌ها به اسناد و کتاب‌های موجود صحبت‌های ماندنی گندمیان[1] و رضا دستنبو[2] بوده است. گندمیان از اهالی کهگیلویه از طرف خانواده مادری از خاله‌زاده‌های خداکرم خان بهمئی می‌باشد؛ گفته‌های ایشان حاصل آنچه ایشان شنیده است. رضا دستنبو از اهالی کهگیلویه و از عموزادگان «آقا حمدالله» می‌باشد؛ گفته‌های ایشان نیز حاصل شنیده‌های ایشان از بزرگان طایفه نرمابی بوده است.

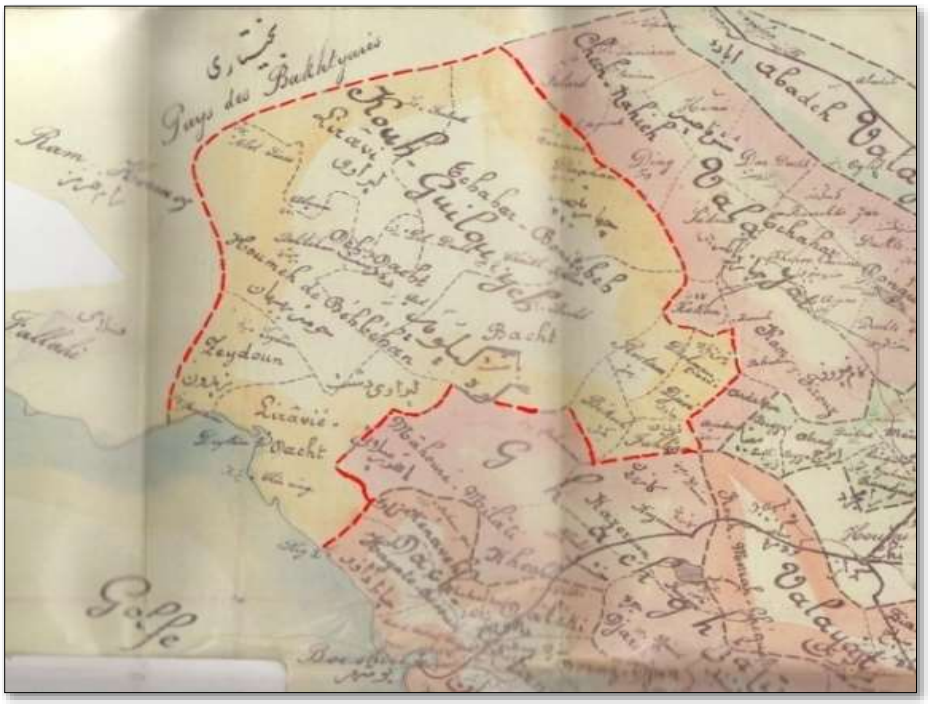
پیشینه تحقیق

با اینکه مورخان محلی مانند نورمحمد مجیدی کرایی (۱۳۷۷) تلاشی در مستند نمودن دوران پهلوی در این مناطق به‌خصوص در مورد تاریخ ایل و تبار خویش داشت، عطا طاهری بویراحمدی نیز به فراخور مطالب خویش هر از گاهی به حضور غربی‌ها در این مناطق اشاره نموده است. ایجاد نهضت طلوعیان به سرکردگی شخصی به نام آقا بابا در ایل بویراحمد از جمله مطالبی است که طاهری به آن پرداخته است (طاهری بویراحمدی، ۱۳۹۴). پدیده طلوعیان و نقش انگلیس در به وجود آوردن آن از جمله مقالاتی است که به این مساله پرداخته است (مرادی خلج و روشنفکر، ۱۳۹۳). رگبار مقدم به قیام طایفه علاالدینی به سرکردگی خداکرم خان ایزدپناه بر علیه حضور بیگانگان به‌خصوص انگلیس که برای کشف نفت در مناطق بهمئی کهگیلویه حضور داشتند پرداخته است (رگبارمقدم، ۱۳۸۷). کشف و استخراج نفت توسط دولت انگلیس از جمله مواردی بوده که به آن تا حدودی پرداخته شده است (سعیدی‌نیا و لعبت‌فر، ۱۳۹۵). ارتباط دولت انگلیس با خوانین بختیاری برای سرکوب ایل بویراحمد برای به‌دست‌آوردن نفت جنوب مورد توجه پژوهشگران بوده است (کوهستانی، قربانی و خسروی، ۱۳۹۸). کاوه بیات (۱۳۸۹) به زمینه حضور و نفوذ دولت‌های غربی در جنوب و جنوب غرب ایران توجه داشته است؛ مساله نفت و حضور دولت‌های انگلیس و آلمان در کهگیلویه و بویراحمد از جمله موضوعاتی بوده که تا حدودی به آن پرداخته است. در سالیان اخیر سید ابراهیم رایگانی (۹۴،۹۶) و حسین

۱. ماندنی گندمیان متولد ۱۳۳۸ از اهالی روستای سرپری از توابع شهرستان کهگیلویه استان کهگیلویه و بویراحد و از خاله‌زادگان خان طلا بهمئی می‌باشد.

۲. رضا دستنبو متولد ۱۳۴۵ از اهالی روستای دره لبک از توابع شهرستان کهگیلویه استان کهگیلویه و بویراحمد و از عموزادگان «آقا حمدالله» می‌باشد.

سپیدنامه (۱۳۹۰) به مساله حضور اروپاییان و بررسی‌های باستان‌شناسی این مستشرقان پرداخته‌اند. در مجموع نوع نگاهی که محققان به این مستشرقان در کهگیلویه و بویراحمد داشته‌اند بیشتر متوجه کاوش‌های باستان‌شناسی بوده است. بخشی دیگر از محققان نیز به اکتشافات نفت و مردم‌شناسی این افراد در کهگیلویه نظر و توجه داشته‌اند. نویسندگان این پژوهش سعی دارند از زاویه دیگر به این مساله بپردازند، نگاه دیگر در این خصوص بحث جاسوسی و امنیت راه‌ها در این مورد می‌باشد که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

نقشه ۱. حدود کوهگیلویه در دوره قاجار و پهلوی (دمورینی، ۱۳۷۵، ص. ۷۳)

مساله جاسوسی اروپاییان در کهگیلویه و بویراحمد

در دوران قاجار و پهلوی مأموران اروپایی که به‌عنوان سفیر، سیاح، باستان‌شناس و افسران نظامی در ایران فعالیت می‌کردند اغلب فعالیت‌های روزانه خویش را در قالب سفرنامه، گزارش‌های روزانه، نامه‌های خصوصی و اسناد محرمانه از امور ایرانیان تهیه کرده و در اختیار دولت‌هایی که آنها را مأمور کرده بودند قرار می‌دادند. دولت‌های اروپایی با توجه به این گزارش‌ها تحولات ایران را رصد کرده و مطابق با این گزارش‌ها، برنامه‌ریزی‌های مبتنی بر منافع استعماری بلندمدتی را نسبت به دولت‌های رقیب، سیاست‌گذاری می‌کردند. از جمله دولت‌های اروپایی که در زمینه جاسوسی در جنوب‌غرب ایران ردپای بیشتری از خود به‌جای گذاشتند می‌توان انگلیس و آلمان را نام برد. البته در این زمینه دولت‌های دیگر اروپایی چون روسیه و فرانسه نیز فعالیت‌هایی انجام می‌دادند. جرج کرزن ورود پی‌درپی سفیران اروپایی به دربار تهران را حاکی از نقش تعیین‌کننده ایران به‌عنوان مهره شطرنج در سیاست جهانی بیان می‌کند (کرزن، ۱۳۶۲، ج۲، ص. ۷۴۵). در این میان دولت انگلستان برای حفظ منافع خود در جنوب ایران افرادی را با عنوان کنسول به ایران اعزام کرد که حوزهٔ مأموریت آنها بیشتر منطقه‌ی فارس بود (صفی‌پور، ۱۳۸۹، ص. ۱۵۸). منطقه کهگیلویه در آن بازه زمانی به عنوان بخشی از فارس در نظر گرفته می‌شد و در کانون این اتفاقات قرار گرفت (نقشه ۱). هاریسون[۱] با نام بردن از سیاحان پیشرو (از جمله استوکلر[۲] و بارون دوبد[۳]) بر این باور است که هرچند مسافران متعددی از کهگیلویه عبور کرده‌اند در مورد جغرافیای کهگیلویه مطالعات بسیاری اندکی انجام شده است (Harrison, ۱۹۳٦: ۱۸). شناخت جغرافیای کهگیلویه برای این مستشاران چه اهمیتی داشته است؟ شناسایی عوارض طبیعی و جغرافیایی چه اهدافی را می‌توانست داشته باشد؟

۱. Harrison, J.V
۲. Stocqueler, J. H.
۳. De Bode, C. A. G. P. L.

مارک سور بل[۱] به‌عنوان نماینده تام‌الاختیار دولت انگلستان و در راستای مسافرت‌های جاسوسی و تهیه گزارش نظامی در سال ۱۸۸۴م به ایران مسافرت نمود. وی به ناچار و بنا به پیمایشی که جهت بررسی ظرفیت‌های مسیر اصفهان تا بهبهان و بندر دیلم داشته است، از منطقه موسوم به کوهگیلویه نیز عبور کرده است (رایگانی،۱۳۹۶، ص. ۶۰). لایارد[۲] در سال‌های ۱۸۴۱ و ۱۸۴۲م با لباس مبدل و تحمل مخاطرات بسیار، در سراسر منطقه بختیاری به هر سوی مسافرت کرد. او به‌واسطه ارتباط نزدیکی که با بختیاری‌ها پیدا کرده بود، تاریخ و زندگی آنها را به‌طور مفصل بررسی کرد (طرفداری، ۱۳۹۷، ص. ۶۹). چارلز نوئل[۳] از افراد دیگر دولت انگلستان بود که توانست در مدت اقامت خود در قلعه ممبی کوهگیلویه، اطلاعات فراوانی را گرد آورد و در اختیار دولت متبوع خود بگذارد. از جمله اطلاعاتی که نوئل به آنها دست‌یافته بود در زمینه شناسایی معادنی چون: سنگ‌آهن، زغال‌سنگ و نفت، همچنین اطلاعاتی درباره احتمال حمله عشایر فارس و کوهگیلویه به جاده لینچ بوده است (نوئل، ۱۳۹۳، ص. ۲۵). پیمایش جغرافیایی برای به‌دست آوردن اطلاعات از مناطق نفت‌خیز کهگیلویه و همچنین آشنایی با راه‌ها برای انتقال چنین منابعی از جمله اهدافی بوده است که دولت انگلستان توسط مستشاران خود انجام می‌داده است. اما مساله مهمی که این مستشاران را نگران می‌کرد وجود راهزنان و عشایری بود که به‌صورت پراکنده در کهگیلویه اقدام به بستن راه‌ها و راهزنی در فارس، اصفهان و به‌خصوص مناطقی از ایل بختیاری در چهارمحال و خوزستان می‌کردند. به همین خاطر نفوذ و رخنه در بین ایلات از جمله اقدامات این افراد برای انتقال نفت و نیروهای نظامی کشور متبوع خود شده است.

نیدر مایر[۴]، واسموس[۵] و هولتوس[۶] از جمله آلمانی‌هایی بودند که در مناطق جنوب و جنوب‌غرب ایران بر علیه منافع دولت بریتانیا به فعالیت‌های جاسوسی می‌پرداختند. واسموس نه‌تنها به زبان فارسی معمولی بلکه به لهجه تنگستانی نیز تسلط کامل پیدا کرده بود و بعد از مدتی لباس‌های فرنگی را در آورد و لباس تنگستانی‌ها را به تن کرد (فرسایکس، ۱۳۴۸، ص. ۲۳-۲۵). فعالیت‌های نظامی و جاسوسی او آن قدر گسترده بود که در بین ایلات کوهگیلویه تفنگ پنج‌تیر به نام پنج تیر واسموس شهرت داشته و مورداستفاده قرار می‌گرفته است. چنین فعالیت‌هایی توسط واسموس و هم‌وطنانش موجب نگرانی و واکنش انگلیسی‌ها شده بود. در سفرنامه ویلسون شرح مقابله دولت انگلستان با این عوامل این‌گونه بیان شده است: «به‌منظور خنثی کردن فعالیت و تلاش مأموران روسیه و آلمان ما ناگزیر بودیم که به وسایل مختلف متشبث گردیده و برای برقراری مناسبات حسنه با رؤسای ایلات و عشایر دست به اقدامات خطیری بزنیم» (ویلسون، ۱۳۶۳، ص. ۱۶۵). با توجه به گزارشات و اسناد مکرر، تحریک ایلات و عشایر کهگیلویه بر علیه منافع و منابع نفتی انگلیس از جمله اعمالی بوده است که توسط مستشاران آلمانی در جنوب و جنوب‌غرب ایران انجام می‌گرفت. از جمله این اسناد گوشزد کردن تحرکاتی است که از جانب اهالی کهگیلویه به مناطق بختیاری‌نشین در خوزستان و چهارمحال بختیاری به تحریک عوامل بیگانه (آلمان) بر علیه ایل بختیاری و انگلیسی‌ها بوده است (ساکما، ۳۱۰/۰۴۳۵۷۴). کهگیلویه به عنوان یک نقطه استراتژیک مهم چه از لحاظ جغرافیای سیاسی و مهم‌تر از آن جغرافیای طبیعی در مدار توجه کشورهای اروپایی به‌خصوص آلمان و انگلیس بوده است. وجود کهگیلویه در حد فاصل دو ایل بزرگ بختیاری و قشقایی و همچنین نزدیکی به بنادر جنوبی خود به خوبی بیانگر اهمیت این منطقه از لحاظ جغرافیای سیاسی بوده است. پیدا شدن نفت در گچساران اهمیت این جغرافیا را برای کشورهای اروپایی دوچندان کرده بود. و اینگونه است که در اواخر دوران قاجاریه، حضور فراوان مامورین و جاسوسان دولت‌های اروپایی به‌خصوص انگلیس و آلمان و تقابل و درگیری این دو قدرت استعمارگر بر سر چنین منافع و منابعی در کهگیلویه آشکار و برجسته می‌شود.

از جمله اسناد موجود که نارضایتی حکومت مرکزی از ارتباط ایلات و عشایر با بیگانگان و نفوذ بیگانگان را در میان ایلات و عشایر فارس در دوران رضاشاه را نشان می‌دهد، بخشنامه محرمانه حسین شکوهی رئیس دفتر مخصوص شاهنشاهی در دوره پهلوی اول، به ایالت فارس، مبنی بر شرح نحوه اغفال ایلات و عشایر توسط دسایس بیگانه و لزوم گوشزد نمودن خیانت رعایا به مملکت، اعلام مجازات مرتکبین، صدور دستور اجرای احکام صادره توسط مأمورین دولت، ضرورت انجام وظایف محوله و عدم مساعدت به اشخاص متوسل به بیگانه است (سازمان تاریخ معاصر، ق۰/۱۰۳۷۸۵/۰). متن این سند نشان‌دهنده شکاف موجود بین ایلات و عشایر و حکومت مرکزی در دوره‌ی رضاشاه بوده است. شکاف موجود، زمینه نفوذ اروپائیان را در میان ایلات و عشایر بیش از پیش فراهم می‌کرده است. از جمله اسناد دیگر در این خصوص،

۱. Bell, M. S
۲. Austen, H. L.
۳. Noel, E. W. C.
٤. Niedermayer, O. V.
٥. Wasmus, W.
٦. Holthus, B. S.

عریضه سلطانی، نماینده کوهگیلویه در مجلس به نخست‌وزیری در خصوص فرار خوانین بویراحمدی از تهران به کوهگیلویه و احساس خطر کردن از تحریک این خوانین توسط بیگانگان می‌باشد (ساکما، ۳۱۰/۴۳۹۲۶۷).

در دوران پهلوی دوم پدیده طلوعیان هم‌زمان با نهضت ملی‌شدن صنعت نفت در حدود سال‌های ۱۳۲۹-۱۳۳۰ شمسی، در میان دو ایل بختیاری و بویراحمدی به وقوع پیوست که مشهور به سال طلوعی یا سروشی است. این جریان شبه‌مذهبی که بیش از هر چیزی به انکار دنیا و بی‌ارزش بودن خاک و نفت تاکید داشت، یکی از برنامه‌های انگلیس برای جلوگیری از ملی شدن صنعت نفت، بوده است. فرقه طلوعیان در میان ایل بختیاری به شخصی انگلیسی به نام مستر جیکاک نسبت داده شده است و در میان بویراحمدی‌ها شخص عارف‌مسلکی به نام آقابابا رهبری این جریان را به عهده داشت (مرادی‌خلج و روشنفکر،۱۳۹۳، ص. ۱۵۲). آنچه به آقابابا در این مورد نسبت داده بودند را ایشان رد می‌کند. مثلاً وقتی از آقابابا پرسیده می‌شود که آیا شعر، «مُه که مهر علی در دلمه، خونه و مال سی چنمه[۱]» سروده شماست؟، آن را انکار می‌کند و می‌گوید که خود او نیز این شعر و شعار را از مردمی که در حال شور و هیجان و سینه زدن به گرد آتش بودند شنیده است. البته آقابابا به گیرایی کلام گرم خود در بین مردم اعتراف می‌کند، ولی می‌گوید برای آن برنامه‌ای از پیش ساخته‌ای نداشته است (طاهری، ۱۳۸۸، ص. ۴۵۸-۴۶۰). ملاها در منطقه، افراد مطهر و پاکی شناخته می‌شدند و در بسیاری از نواحی به عنوان «*سر طلوع*» بودند. آقابابا تا پیش از ادعای خود به عنوان «*سر طلوع*» به دعانویسی در میان مردم مشغول بود. در منطقه بختیاری نیز ملاها چنین وضعیتی داشتند که از جمله آنها فردی به نام سید علاءالدین، سیدی خوش‌نام، متشرع و متنفذی بود که موجب گسترش فرقه طلوعیه در منطقه بختیاری گردید. بنظر می‌رسد عدم وجود نظام آموزشی و بی‌سوادی اکثر قریب به اتفاق مردم منطقه و دوری از شهرهای بزرگ زمینه‌سازِ رشد و گرایش به فرقه طلوعیان شد (محمودی و ذولفقاری، ۱۳۹۶، ص. ۱۲۸-۱۲۵).

انگلیسی‌ها با توجه به احترام و نفوذی که ملاها در این مناطق داشتند، موفق شدند با محوریت آنها اهداف خود جهت کاهش حساسیت در زمینه غارت منابع (از جمله نفت) و نفوذ هرچه بیشتر در منطقه به کار گیرند. آنها برای جلوگیری از ملی شدن صنعت نفت دست به ایجاد فرقه‌های شبه‌مذهبی زدند که از جمله آنها فرقه طلوعیان بود.

در مجموع، کار این سیاحان گردآوری اطلاعاتی از ایران جهت آشنایی بیشتر با جغرافیای این سرزمین برای اعمال مناسبات استعمارگرایانه دولت‌های مطبوعشان بوده است که از آنها مأموریت سیاسی گرفته بودند. از جمله بااهمیت‌ترین این مأموریت‌ها جهت بررسی، کشف و شناسایی نفت بوده است.

نفت به عنوان یکی از دلایل حضور اروپاییان در کهگیلویه و بویراحمد

انگلیس برای حفاظت از تاسیسات نفتی جنوب و همچنین جلوگیری از رسیدن نیروهای آلمانی و عثمانی به افغانستان، نیروها و مأموران سیاسی خود را در خوزستان پیاده کردند تا از طریق آنان ایلات و عشایر را با خود همراه کنند (صفی‌پور، ۱۳۸۹، ص. ۱۵۸). از جمله افرادی که در مناطق جنوب غرب ایران فعالیت‌های زیادی در حوزه کشف و شناسایی منابع نفتی انجام دادند، ویلسون انگلیسی بوده است که به نمایندگی از کمپانی هند شرقی در ایران فعالیت‌های نقشه‌برداری جهت شناسایی دقیق مناطق نفتی و صحاری جنوب‌غرب ایران را انجام داده است. وی شرح مسافرت خود را در قالب سفرنامه‌ای منتشر کرده است که مطالعه آن اطلاعات قابل‌توجهی در زمینه‌ی تأثیر حضور اروپاییان به ویژه انگلستان در این منطقه را نشان می‌دهد. فصل دوم سفرنامه ویلسون تحت عنوان «نفت ایران؛ بازدید و نقشه‌برداری از اراضی خوزستان و کوهگیلویه و بختیاری» (ویلسون، ۱۳۶۳، ص. ۳۹) بازگوکننده شرح حال مأموریت این افسر انگلیسی بوده است. نویسنده در سفرنامه خود اینگونه به شرح سفرش به کوهگیلویه پرداخته است: «این مسافرت از هر حیث رضایت‌بخش بود زیرا اینجانب با یکی از خوانین متنفذ که با اعضای کنسولگری انگلیس و مقامات ایرانی هیچ‌گونه سابقه آشنایی و ارتباط نزدیک نداشت طرح دوستی ریختم تا هرگاه در ممتین (ماماتین) نفت پیدا شود منابع آنجا از دستبرد خان و اتباع او مصون بماند و علاوه افراد ایل کوهگیلویه نیز از نزدیک به وضع «فرنگی» آشنا شوند و به رای‌العین ببینند که فرنگی مخلوق خارق‌العاده‌ای نیست که با فشنگ و گلوله از او پذیرایی کنند» (ویلسون، ۱۳۶۳، ص. ۷۹-۷۸). چارلز نوئل از دیگر مأموران انگلیس بود که در زمینه مناسبات فنی و فرهنگی احداث

---

۱. این بیت به گونه‌ای دیگر برای مقابله با ملی شدن صنعت نفت هم سروده شد از جمله" مو که مهر علی من دلمه نفت ملی سی چنمه".

جاده لینچ و بررسی مسیر این جاده مأموریت داشته است. نوئل در فصلی از سفرنامه خود به شناسایی زغال‌سنگ، ذخایر ازکریت، قیر و سولفور توسط افسران بریتانیایی اینگونه اشاره دارد: شرکت نفت انگلیس و ایران قصد دارد در ماماتین واقع در مرز کوهگیلویه چاه‌های آزمایشی دیگری حفر کند. نویسنده در ادامه شرح بررسی و جستجوی خود برای کشف نفت را شرح داده است: در این ارتباط میل دارم این نکته را نیز خاطرنشان سازم که در تشان حدود شش مایلی اینجا، نشانه‌هایی از نفت و ذخایر قیر نیز ملاحظه می‌شود همچنین در تنگ تکاب واقع در هشت مایلی بهبهان (نوئل، ۱۳۹۳، ص. ۱۲۶).

حلقه مفقوده چنین گزارش‌هایی، درج نیت واقعی دولت انگلستان بوده است که به هر قیمتی می‌خواست صاحب نفت و محورهای مواصلاتی باشد که از این مناطق عبور می‌کرد حتی اگر این اتفاق منجر به کشته شدن مردم بومی یا حتی مأموران این دولت می‌گردید. به همین دلایل و دیگر ادله‌ی پنهان، انگلستان با سیاست «ایجاد تفرقه» به کنترل ایلات و عشایر می‌پرداخت تا بتواند به غارت منابعی که بیشتر در محدوده‌ی زمین‌ها و حتی مسیر کوچ ایلات و عشایر واقع شده بود اقدام کند.

با اطلاعاتی که انگلستان از سران ایلات داشت به رقابت‌های درون ایلی آگاه بود و هر وقت خانی نافرمانی می‌کرد به حمایت از رقیب او می‌پرداخت. با این روش انگلستان بر راه‌های تجاری و چاه‌های نفت تسلط پیدا می‌کرد. این یک حقیقت است که بخشی از درآمد نفت را به خان‌های بختیاری می‌پرداخته است (کاتم،۱۳۷۱، ص. ۶۰). چرچیل در خاطرات جنگ جهانی دوم، برخی از دلایل اشغال ایران را «احتیاج مبرم برای حمل مهمات جنگی و کمک‌های نظامی به شوروی، حوزه‌های نفتی ایران و نگرانی از کشاندن ایران به جنگ عنوان کرده است.» وزیرمختار انگلیس از فعالیت آلمانی‌ها برای تحرکات و تشنجات در کشورهای آسیایی مخصوصاً در قسمت‌هایی که چاه‌ها و میدان‌های نفت است ابراز نگرانی کرده و خواستار مراقبت زیاد بود (محمدی، ۱۳۷۷، ص. ۸۵-۸۴). انگلستان از حضور نیروهای آلمانی در جنوب غرب ایران به شدت واهمه داشت، بنابراین تلاش می‌کرد نفوذ آلمان‌ها هرچه سریع‌تر در منطقه کمرنگ شده و خود بتواند مالک‌الرقاب تمامی مناطق جنوب به خصوص جنوب غرب به جهت نزدیکی به بنادر جنوبی خلیج فارس و مخازن نفتی این منطقه گردد. در فوریه ۱۹۱۶ برای پایان دادن به اغتشاشات کوهگیلویه، به امیر مجاهد و سردار محتشم بختیاری کمک مالی شد. امیر مجاهد که بر ضد بویراحمدی‌ها وارد عمل شده بود، در اواخر مارس بدون حصول نتیجه‌ای عقب نشست. این فشارهای چندین‌ساله نشان از توجه خاص انگلیس برای سرکوب بویراحمد و اطمینان خاطر از جنوب ایران برای فعالیت‌های نفتی و تجاری آنها دارد (کوهستانی، قربانی و خسروی، ۱۳۹۸، ص. ۶۴).

بنا به گفته افراد محلی در منطقه کوهگیلویه، «آقا حمدالله» فرزند آقا صیدال نرمابی (آقا صیدال از کدخدایان کوهگیلویه بوده است) در اواخر دوران قاجار در منطقه نفت‌خیز لیشتر[۱] گچساران با انگلیسی‌ها درگیر شد که منجر به کشته شدن وی و چند تن از همراهانش به دست انگلیسی‌ها شده بود (رضا، دستنبو،۰۲/ ۰۶/ ۱۴۰۲).

انگلستان با ایجاد «دولتی در میان دولتی دیگر» و عقد قرارداد با خوانین بختیاری عملاً حکومت مرکزی را به رسمیت نمی‌شناخت. تا دوره قاجاریه وضع به همین منوال بود، تا اینکه رضاشاه با تخت‌قاپو کردن خوانین و ایجاد حکومت متمرکز خود با دولت انگلیس در مورد مسائل نفت وارد مذاکره شد. گرچه بر اساس توافق رضاشاه با دولت انگلستان، نیروهای نظامی انگلستان از پایگاه‌های خود در خلیج فارس، بوشهر و بحرین خارج شدند اما تلاش رضاشاه برای کاستن از نقش بریتانیا در صنعت نفت ایران نتیجه معکوس داد و به تمدید امتیاز شرکت نفت انگلیس و ایران که در مالکیت دولت بریتانیا بود، منجر شد (کرونین،۱۳۹۳، ص. ۱۳۳).

با توجه به اسناد موجود، اندیشه قلع‌وقمع ایل بویراحمد پس از مکاتبات انگلستان با دولت ایران در تیرماه ۱۳۰۹ به صورت جدی در دستور کار رضاشاه قرار گرفت. در این‌باره کمپانی نفت انگلیس-ایران نامه‌ای به تیمورتاش، وزیر دربار رضاشاه می نویسد:

«حضرت اشرف: الان تلگرافی از آبادان به تاریخ دیروز رسیده و مشعر است که عملیات ما در ناحیه گچ پوکاک در نزدیکی گچ‌کروقلی (کوراغلی) که در شمال غربی بوشهر واقع است از طرف عده‌ای که بالغ بر یکصد و پنجاه نفر بویراحمدی بودند مورد حمله واقع شده و درنتیجه آنجا را غارت کرده و صدماتی به موسسات ما وارد آورده‌اند» (سیاهپور، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۵).

طایفه علاالدینی به سرکردگی خداکرم خان ایزدپناه (خان طلا) از اوایل به قدرت رسیدن حکومت رضاشاه پهلوی تا سال ۱۳۱۶ که قیام این طایفه علیه حکومت پهلوی شکل گرفت مخالفت خود را از حضور بیگانگان به‌خصوص انگلیس ابراز نموده و با عملیات نظامی علیه منافع انگلیس به صورت آشکارا مخالفت خود را نشان می‌دادند. در سال ۱۳۰۹ عده‌ای از نیروهای انگلیسی در فلاحیه

۱. Leishter

اهواز از فرمانده لشکر اهواز خواستند که راه عبور آنان را به اصفهان با گرفتن تامین از خداکرم خان بگیرند. ولی خان می‌گوید که ما فرزندان ایران هستیم و اجازه قدم گذاشتن اجنبی را به این مرز و بوم نمی‌دهیم و با چنگ و دندان از منطقه تحت نفوذ خود دفاع می‌کنیم. یادداشت تیمورتاش، وزیر دربار رضاشاه درباره مذاکره با گرین هاوز کفیل شرکت نفت جنوب، در سال ۱۳۰۸ خود بهترین گواه بر ناامن بودن مناطق جنوب غرب برای مهندسین اکتشاف نفت دولت انگلیس بوده است. در خلاصه‌ای از این یادداشت این‌گونه آمده است:

«نظر به اینکه در تمام مناطق پیشنهادی شما عدم نظم موجود است، لهذا ما نمی‌توانیم اطمینان داشته باشیم که مهندسین شما امنیت کامل خواهند داشت».

به دنبال همین عدم امنیت بود که طایفه علاالدینی برای جلوگیری از حضور مهندسین کمپانی جنوب دولت انگلیس در منطقه کوهگیلویه به آزار و اذیت آنان دست می‌زدند به‌طوری‌که در تنگ چویل یکی از مهندسین انگلیسی را سخت زخمی کردند. در نتیجه چنین اعمالی کنسول‌گری دولت انگلیس از دولت رضاشاه تنبیه و مقابله با این طایفه را خواستار شد (رگبارمقدم، ۱۳۸۷، ص. ۱۵۳–۱۵۴)، که سرانجام به سرکوب این طایفه توسط رضاشاه و کشته شدن خداکرم خان ایزدپناه منجر شد.

چند بیت شعر در روایات مردم محلی جنوب غرب ایران از آن دوران به جای مانده است که گویای شور و حال وضع موجود در آن بازه‌ی زمانی است.

یو چِنه که بلنده یونه کی ایوره ونده

یو خو مثل چناره بلندیش می مناره

معنا: (این چیست که این‌قدر بلند و بلندی‌اش چون چنار است)

یو چِنه چِلیونه یو خو هیچی ندونه

مو لری زِش اِپیرسم یو ترکی سیم اِیخونه

معنا: (این کیست که شبیه به آدم‌های خل‌وچل است، من از او به زبان لری سؤال می‌پرسم، اما او به زبان ترکی جوابم را می‌دهد)

گلی جون بنگر بِش لگن نهاده بسرش

مو هر چی زِش اِپیرسم اِیگو یس یس یس

معنا: (گلی جان بهش نگاه کن لگن به سر گذاشته است، من از او هر چی می‌پرسم می‌گوید یس یس یس)

این ابیات ناآگهی و بیگانه بودن مردم محلی با اروپاییان (به‌خصوص انگلیسی‌ها) و آنچه که مربوط به نفت و تجهیزات آن است را نشان می‌دهد (ماندنی، گندمیان، ۶/ ۱۴۰۲).

فعالیت‌های صنعت نفت در منطقه گچساران شامل دو مرحله اکتشافی و توسعه‌ای بود: مرحله اول از آغاز فعالیت اکتشافی تا قرارداد کنسرسیوم نفت ۱۳۳۳ش/۱۹۵۴ می‌باشد. مهم‌ترین تحولات در مرحله اول، اکتشاف میدان نفتی گچساران در سال ۱۳۰۷ش/۱۹۲۸م می‌باشد (سعیدی‌نیا و لعبت‌فرد، ۱۳۹۵، ص. ۱۲۵–۱۲۶). براساس سند موجود (از صورتجلسه مجمع عمومی سالیانه شرکت نفت ایران و انگلیس)، گچساران که به تازگی در آن نفت پیدا شده بود، حفر چاه در آنجا نتایج بسیار خوبی دربر داشت. گذشته از چاه نفت‌خیز اصلی دو چاه دیگر نیز وجود داشت که یکی روزی ۴۵۰۰ تن و دیگری ۴۰۰۰ تن نفت استخراج می‌شده است. «ابعاد ظاهر ساختمان طبیعی در این محل و ضخامت سنگ آهک آن مشعر بر اینست که کان گچساران از کان مسجد سلیمان هم بزرگ‌تر است». گچساران با پازانون (پازنون/پازنان) و آغاجری در صورتی‌که نفت‌خیزی دو محل اخیر هم ثابت شود روی‌هم رفته یک گروه کان‌ها را تشکیل می‌دهند (ساکما، ۴۰۷۳/ ۲۴۰).

در متن سندی که مربوط به صورت جلسه مجمع عمومی سالیانه شرکت سهامی نفت انگلیس و ایران می‌باشد به اهمیت کشف نفت در گچساران و چشمه‌های نفت سفید از لحاظ دوام و استخراج نفت خام برای شرکت یاد شده توجه و تاکید شده است و به آینده این منبع نفتی برای شرکت (سهامی نفت انگلیس و ایران) اشاره بوده است (ساکما، ۴۰۷۳/ ۲۴۰). بنابراین طی اسنادی تاکید شده بود که بهای زمین‌های گچساران به بازماندگان اسدالله باشتی پرداخت شود تا در این خصوص موانع و معارضی جهت بهره‌برداری از این منابع وجود نداشته باشد (ساکما، ۲۴۰/۵۲۴۰۵۹). متن این اسناد گواه بر اهمیت این ناحیه از کوهگیلویه جهت استخراج و بهره‌برداری نفت بوده است. ناآرامی‌های عشایر در مناطق جنوبی زاگرس موجب توقف اکتشافات می‌گردید. منطقه پازنان و گچساران دو منطقه مهم نفت‌خیز برای انگلیسی‌ها بودند که طبق اسناد موجود «عشایر بویراحمد سکونت و امنیت آن مناطق را مختل کرده بودند» (ساکما،۲۹۰۷/ ۲۹۳).

سِر ریدر بولارد[1] به وزارت خارجه بریتانیا در مورد مقابله عشایر بویراحمد با انگلیسی‌ها در رابطه با مسئله نفت و نقش دولت آلمان در ایجاد این تحرکات گزارشی بدین مضمون قید کرده است که: «بویراحمد که قلمرواش به حوزه‌های نفتی جنوب منتهی می‌شود،

۱. Sir Reder willam Bullard

اینک در طغیانی آشکار قرار داشت و اطلاعی در دست بود که قسمتی از بختیاری نیز تحت ریاست ابولقاسم عوامل آلمانی را پناه داده و با سران، قشقایی و بویراحمدی در تماس عشایر که در طول بیست سال گذشته از مظالم واهی و واقعی بسیاری رنج برده بودند اینک برای پذیرش تحرکاتی که برضد دولت مرکزی و مقامات انگلیس حامی آن‌ها صورت می‌گرفت، کاملا مستعد بودند» (بیات، ۱۳۸۹، ص. ۱۹۴).

در گفت‌وگوی عبدالله خان ضرغامپور (خان کوهگیلویه) و خسروخان قشقایی، نکات خیلی مهم از ارتباط خوانین در منطقه جنوب‌غرب ایران با دولت انگلستان راجع به مسائل نفت، مشاهده می‌شود. در این‌باره خسروخان قشقایی گفته است: «انگلیسی‌ها همیشه برای حفظ منافع خود با گروه قدرتمند سازش می‌کنند، به‌خصوص که ایلات ما بیشتر موردتوجه آنهاست، زیرا منطقه نفت‌خیز جنوب که شریان حیاتی منافع آنهاست در قلمرو عشایر ما قرار گرفته است و ما می‌توانیم برای ثروت بیکران آن خطرآفرین باشیم و آنها هم برای دفع خطر باج‌دهنده به ما باشند» (طاهری، ۱۳۸۸، ص. ۲۳۵). با توجه به اسناد بسیار درباره حملات پی‌درپی ایلات کهگیلویه به نواحی نفت‌خیز و راه‌های ارتباطی که بیشتر این جاده‌ها و مناطق مربوط به خاک بختیاری می‌باشد، نشان از قرار گرفتن دو ایل بویراحمدی و بختیاری توسط دسیسه‌های بیگانگان در مقابله با هم می‌باشد، که دولت‌های آلمان و انگلیس از چنین درگیری‌هایی برای رسیدن به منافع خود در جنوب غرب ایران حمایت می‌کردند. در این خصوص سندی از خوانین بختیاری درباره استقرار نظم و امنیت در کهگیلویه قابل توجه است (ساکما، ۲۹۳/۰۰۱۹۸۱).

در دوران محمدرضا شاه عملیات حفاری چاه نفت در منطقه شورم[۱] کوهگیلویه و بویراحمد توسط شرکت ایتالیایی آجیب انجام می‌گرفت. طبق اعلام شرکت ملی نفت ایران نمایندگان شرکت آجیب[۲] (ایتالیاش) به‌منظور مطالعات زمین‌شناسی جهت توسعه عملیات حفاری در ناحیه قرارداد شرکت نفت ایران و ایتالیا در منطقه زاگرس به ناحیه شورم و هفت‌چشمه عزیمت نموده‌اند. در این زمان حکومت ایران توسط ساواک و فرمانداری کل کوهگیلویه، تحرکات خوانین کوهگیلویه و ارتباط آنان با خوانین قشقایی و بختیاری را زیر نظر داشته است (ساکما، ۲۹۳/۱۱۶۰۲۴). بنا به گفته‌های مردم محلی سرانجام به دستور حکومت مرکزی عبدالله خان ضرغامپور توسط علی دلنسب معروف به علی‌خان کش در تنگ سپو[۳] کوهگیلویه کشته شد (رضا، دستنبو، مصاحبه شخصی،۰۲/ ۰۶/ ۱۴۰۲).

ضرورت تأمین امنیت راه‌ها به منظور استخراج و انتقال نفت

با از بین‌رفتن ایل نوئی و قدرت‌گرفتن ایل بویراحمد در کوهگیلویه در اوایل دوران قاجار، مسئله مهم جهت کشف و انتقال نفت، بحث امنیت به‌خصوص امنیت راه‌ها بوده است که به این منظور دولت انگلیس دست به اقداماتی زد. گزارش‌های موجود در کتاب آبی به راهزنی‌ها و ناامنی‌ها در مناطق کوهگیلویه در دوران قاجار اشاره کرده است. در گزارشی از این کتاب این‌گونه آمده است: «بنا بر راپورتی که چاروادارها می‌دهند تفنگچیان در عرض راه از قوافل باج می‌گیرند و در حوالی چنار راه از کاروان مستر زیگلر جلوگیری کرده تمام اموال آنها را به سرقت بردند» (بشیری، ۱۳۶۳، ص. ۱۳۹).

مستر بیل[۴] کنسولگری شیراز (۱۵ دسامبر ۱۹۰۹) در خصوص غارتگری‌ها و ناامنی ایل بویراحمد (در اواخر دوران قاجار)، شکایتی محرمانه تنظیم و به سر جرج بارکلی در تهران مخابره نمود. به‌طور خلاصه، متن این گزارش به این قرار بوده است: اشرار غارتگر بویراحمدی بیش از یک ماه است که در نقاط مختلف بین «دشت ارژن» نزدیک شیراز و «گدارچین» که در مجاورت اصفهان است مشغول دزدی و عملیات هستند. در ادامهٔ متن گزارش به این شکل آمده است: «به گمان من در صحت این اظهار که فقط موافقت و همدستی بین قشقایی و بختیاری برای مطیع کردن این ایل خونخوار غارتگر لازم و مفید است شکی نیست؛ زیرا که اگر از دو طرف به آنها تهاجم نشود بی‌نهایت مشکل خواهد بود که یک طایفه کوه‌نشین به این رشادت و فعالیت را بتوان در تنگنا انداخت» (به نقل از صفی‌نژاد، ۱۳۶۸، ص. ۸-۷). در اسناد موجود به رویارویی دو ایل بویراحمد و بختیاری به صورت مکرر یاد شده است. باتوجه به سهمی از نفت که نصیب خوانین بختیاری می‌شده است (ساکما، ۳۱۰/۰۴۳۷۴: ۱۳۲۱)، حمایت از دولت انگلیس در مقابل ایل بویراحمد که به تحریک آلمان‌ها دست به چنین تحرکاتی می‌زد، مساله‌ای بدیهی و روشن بوده است.

با توجه به اینکه در رویارویی با اغتشاشات و شورش‌های ایلات نیروی نظامی کارآمدی وجود نداشت، انگلستان که به دلیل موقعیت استراتژیک ایران و حفاظت از سرحدات منتهی به هندوستان منافعش را در خطر می‌دید، تصمیم گرفت با تشکیل نیروی نظامی مستقلی در ایران علاوه بر محافظت از خطوط لوله نفت، از نفوذ آلمان‌ها نیز جلوگیری کند؛ لذا در ماه مارس ۱۹۱۶ میلادی نیروی

۱. Shorom.
۲. Ajeeb
۳. Tang-e Sapu.
۴. Mr. Bill, British Consul in Shiraz.

نظامی به فرماندهی ژنرال سرپرسی سایکس، به بهانه امنیت جنوب، وارد ایران شد تا در واقع حافظ منافع بریتانیا باشد (کاشانی و بابادی، ۱۳۹۴، ص. ۴۷).

از جمله عوامل ناامنی جامعه ایران در آستانه کودتای ۱۲۹۹م، یکی راهزنانی بودند که امنیت کاروان‌های تجاری را تهدید می‌کردند و دیگری سارقانی بودند که در مناطق شهری، روستایی و عشایری به سرقت می‌پرداخته‌اند (تقوی مقدم، ۱۳۸۹، ص. ۱۸۲)، به همین دلیل در دوران پهلوی اول در ۲۷ بهمن ۱۳۰۰ حکمی مبنی بر تشکیل اداره امنیه صادر شد (تقوی مقدم، ۱۳۸۹، ص. ۵۸). در این خصوص سندی از خوانین بختیاری درباره استقرار نظم و امنیت درکهگیلویه قابل توجه می باشد. پیشنهاد خوانین کهگیلویه جهت مقابله با بویراحمدی‌ها و ایجاد نظم در منطقه و نامه‌ای به صمصام السلطنه و سردار جنگ جهت نظم درکهگیلویه از جمله موارد مهم این سند می باشد (ساکما،۱۹۸۱/ ۲۹۳).

در اکتبر ۱۸۶۸ میلادی شرکت برادران لینچ طرحی برای وزیر مختار انگلیس در تهران ارسال نمود که در آن از آمادگی برای احداث یک جاده کاروان‌رو میان اهواز و اصفهان پیشنهادی شده بود، مشروط بر اینکه دولت ایران امنیت این جاده را تضمین کند و مبلغی از عایدات راهداری را به صاحب امتیاز پرداخت کند (گارثویت، ۱۳۷۳، ص. ۱۷۸). قرارداد بختیاری لینچ، نقطه عطفی در روابط بریتانیا و عشایر جنوب‌غربی ایران بود. تا قبل از انعقاد این قرارداد ارتباط بین بریتانیا و بختیاری‌ها به این گستردگی نبوده است. انعقاد این قرارداد موجب مسافرت جهانگردان و افسران انگلیسی به این منطقه شد (گارثویت، ۱۳۷۳، ص. ۱۸۸). موقعیت مهم جغرافیایی، اقتصادی و سیاسی کوهگیلویه و بهبهان با قرار گرفتن و متصل بودن به دریای خلیج فارس، از سوی دیگر هم‌مرز بودن با راه‌های مهم اقتصادی و تجارتی بریتانیا در جنوب و جنوب غرب ایران، همچنین جاده مهم تجارتی و نفتی لینچ و راه‌های اصلی اهواز– شیراز– اصفهان– و حتی بوشهر که همواره محل تصادم نیروهای نظامی و کاروان‌های تجارتی بریتانیا با عشایر کوهگیلویه، بهبهان و سایر ایلات و عشایر فارس و جنوب بود، مورد اهمیت می‌باشد. اگرچه مسیر اصفهان–اهواز که کمپانی لینچ پیشنهاد کرده بود از منطقه‌ی بختیاری می‌گذشت لیکن عشایر کهگیلویه در آن مناطق ناامنی قابل‌توجهی ایجاد می‌کرده‌اند. اسناد موجود از انگلیسی‌ها، بیانگر ضربات مهم ایلات کوهگیلویه و بهبهان بر منافع سیاسی و اقتصادی آنان است (صفی‌پور، ۱۳۸۹، ص. ۱۵۵). بخش قابل‌توجهی از ماحصل این غارت‌ها، اسلحه و مهمات جنگی بوده است که عمال انگلیسی برای محافظت از خود به همراه داشته‌اند. این غارت‌های گاه و بیگاه منجر به مسلح شدن عشایر گردید و مقاومت یا نبردهای بعدی عشایر جنوب در مقابل قوای پهلوی ناشی از کاربرد این سلاح‌های به‌دست‌آمده از غارت‌های یاد شده بود. غارت کاروان‌ها در منطقه کوهگیلویه، جاده لینچ را از اهمیت بازرگانی انداخته بود (دیترامان، ۱۳۶۷، ص. ۸۹). ویلسون در سفرنامه خود به این مسأله پرداخته است: «اهالی کوهگیلویه از دزدان چالاکی هستند که شرح عملیات آنها در تمام نواحی جنوبی ایران ورد زبان‌هاست و علت عمده مسافرت من به این نقطه خطرناک یکی بازدید و دیگری مذاکره با متنفذین آنجا بود تا موجبات تامین عبور و مرور کالاهای تجارتی شرکت لینچ را فراهم کرده و ترتیبی بدهم که بعدا سارقین این حدود به قافله‌های شرکت نامبرده دستبرد نزنند» (ویلسون، ۱۳۶۳، ص. ۶۹).

نوئل از راهزنی گروه بزرگی از مردمان کوهگیلویه بر جاده لینچ صحبت کرده‌است (نوئل، ۱۳۹۳، ص. ۵۴). همو در رابطه با راهزنی‌های که در جاده لینچ بر علیه انگلیس در فارس و کوهگیلویه شکل گرفته است، با اشاره به عملیات انجام شده بر ضد کوهگیلویه و بازگشایی راه لینچ برای تجار و انتقال کالا، نوشته است: «از ماخذ نسبتاً موثقی اطلاع یافتم که گروه صولت‌الدوله و همچنین احتمالا عوامل ضد بریتانیایی در فارس، کوهگیلویه‌ای‌ها را برانگیخته‌اند و در تدارک آن هستند که هفت یا هشت هفته بعد از نوروز به نحوی وسیع و گسترده بر راه لینچ هجوم آورند» (نوئل، ۱۳۹۳، ص. ۳۴–۳۳). احتمالاً منظور از عوامل ضد بریتانیایی، آلمانی‌ها باشند که در تهیج و تسلیح عشایر و ایلات جنوب‌غرب علیه منافع انگلیس نقش مهمی را بازی می‌کردند. البته آلمانی‌ها واقعاً در ایجاد این ناامنی‌ها گه‌گاهی با این ایلات وعشایر همداستان می‌شدند تا بتوانند ضرباتی را به دولت رقیب و دشمن خود یعنی انگلستان بزنند، مستند شده است (بلوشر، ۱۳۶۳، ص. ۳۳). گزارش کنسول‌یار انگلیس در اصفهان در خصوص مسافرت خود به بختیاری از جمله اسناد مهم در این زمینه به شمار می‌رود. در این گزارش ابراز نگرانی شده است که چرا ایلاتی چون قشقایی، بویراحمدی، بختیاری و کوهگیلویه زراعت نمی‌کنند و به محض تحولی معمولی دست به قتل و غارت می‌زنند. طایفه کوهگیلویه این اشرار بی‌باک، قوافل بین راه شیراز و اصفهان، کرمان به یزد، اصفهان به یزد و شیراز به بهبهان را سرقت نموده و هزارها افراد نظامی در تنگه‌های کوهگیلویه، بختیاری و قشقایی جان داده‌اند (ساکما، ۴۳۵۷۴/ ۳۱۰). در گزارشی دیگر، اقدامات خوانین بویراحمدی، غارت و چپاول سکنه عادی و راهزنی در جاده‌های بازرگانی موجب بدنامی عشایر بویراحمد شد (ایوانف، ۱۳۸۵، ص. ۱۳۲)؛ به همین دلیل در دوران پهلوی دوم

برای خلع سلاح ایل بویراحمد ستون‌هایی نظامی به حدود کوهگیلویه اعزام گردید (ساکما، ۲۹۰۷/ ۲۹۳). اینگونه گزارش‌ها از جانب عمال دول اروپایی موجب ایجاد تهییج حکومت مرکزی برعلیه عشایر و قرار گرفتن آنها در مقابل هم می‌شده است که نتیجه آن جنگ‌های متمادی و گاهی بی‌ثمر بر علیه عشایر می‌شده است و از جمله آنها نبردهای گجستان، نبرد تنگ تامرادی و نبرد قلعه علا در این زمینه قابل ذکر است.

در سال ۱۳۲۱ش و همزمان با حکومت محمدرضاشاه در ایران تقاضای صدور جواز اسلحه برای مقابله با تجاوزات ایلات قشقایی و بویراحمدی (ساکما، ۲۹۱/۳۳۰۷) نشان از قرار گرفتن حکومت مرکزی و ایلات جنوب‌غرب ایران در مقابله و جنگ با هم بوده است.

به نظر می‌رسد دولت‌های اروپایی و در رأس آنها انگلستان و فرانسه، در راستای منافع استعماری خود و برنامه‌ریزی مترتب بر این سیاست‌ها، تمامی افرادی که در قالب سیاح، جهانگرد، و حتی باستان‌شناس و گاهی مهندس به سوی شرق و به خصوص ایران گسیل می‌کرده‌اند، مأموریت‌های مخفی نیز به آنها واگذار می‌کرده‌اند یا دستکم از نتیجه مطالعات و گزارش‌های آنها در راستای همان منافع استعماری بهره می‌گرفتند. نگارندگان به منظور یکپارچه‌سازی تمامی مطالعات انجام شده در منطقه‌ی کهگیلویه توسط این مأموران، تمامی این افراد را در قالب جدول شماره (۱) ارائه داده‌اند.

جدول شماره ۱. بررسی فعالیت اروپاییان در کهگیلویه طی دوران قاجار و پهلوی

ردیف	شرق‌شناسان	ملیت	سال فعالیت	آثار منتشر شده	نوع فعالیت
۱	استوکلر(Stocqueler)	انگلیس	۱۸۳۲	سیاحت پانزده‌ماهه در میان مناطق خوزستان و ایران در سفری از هند به شرق	با نگاهی سطحی و گذرا به توصیف دهدشت پرداخته است. بناهای تاریخی و وضعیت جغرافیای این شهر را توصیف نموده است. نوع پیمایش سریع استوکلر نشان از مأموریتی سیاسی دارد.
۲	بارون دوبد	روسیه	۱۸۴۰	سفرنامه لرستان و خوزستان	به اماکن تاریخی و جغرافیایی توجه نموده است. تا حدودی به بررسی مسائل فرهنگی و مردم‌شناسی پرداخته است. بنا به‌ضرورت به تاریخ نیز اشاره‌ای داشته است. مطامع سیاسی دولت متبوع خود را دنبال می‌کرده است.
۳	مارک سور بل (Bell)	انگلیس	۱۸۸۵	گزارش نظامی در جنوب غربی فارس، شامل خوزستان، لرستان و بخش‌های از فارس	در راستای مسافرت‌های جاسوسی و تهیه گزارش‌های نظامی در سال ۱۸۸۴ به ایران مسافرت کرده است، در طی مسافرت خود از کهگیلویه عبور کرده است و به تاریخ و جغرافیای کهگیلویه پرداخته است بافت تاریخی دهدشت از جمله مواردی است که بل در کهگیلویه به آن پرداخته است.
۴	سر اوستن لایارد	انگلیس	۱۸۴۰-۱۸۴۳ میلادی	سیری در قلمرو بختیاری و عشایر بومی خوزستان	مسائل قوم‌شناسی و فرهنگی از اَهم مسائلی بوده است که لایارد در کهگیلویه مورد بررسی قرارداده است. به اماکن تاریخی و جغرافیایی نیز اشاره کرده است. با لباس محلی به جاسوسی (بخصوص در میان بختیاری‌ها) نیز پرداخته است.
۵	آرنولد ویلسون (ویلسن)	انگلیس	۱۸۸۴-۱۹۴۰ میلادی	سفرنامه ویلسون	نفت ایران، بازدید و نقشه‌برداری از اراضی خوزستان، کهگیلویه و بختیاری به نقشه‌برداری از منابع نفتی پرداخته با متشبث کردن خود برای نفوذ در بین ایلات و عشایر برای خنثی‌کردن فعالیت مأمورین روسیه و آلمان، توجه به ناامنی راه‌ها بخصوص جاده لینچ توسط اهالی کهگیلویه، مطالعه اماکن تاریخی
۶	واسموس	آلمان	۱۹۰۹	فعالیت‌های جاسوسی واسموس یا لارنس آلمانی (اثر کریستوفرسایکس)	بیشتر فعالیت واسموس در زمینه جاسوسی و ضربه‌زدن به منافع انگلیس در جنوب و جنوب غرب ایران بوده است. ایجاد ناامنی در مسیرهای نیروهای انگلیس، تهییج و تسلیح کردن ایلات و عشایر بر علیه منافع دولت انگلستان و روسیه در بحبوحه

					جنگ جهانی برای مشغول ساختن نیروی نظامی این کشورها در ایران مهم‌ترین مأموریت واسموس بوده است، به‌گونه‌ای که تفنگ پنج تیر واسموس در بین ایلات کهگیلویه مشهور بوده است.
۷	کپتن نوئل	انگلیس	۱۹۱۵	سفرنامه بهمئی	شناسایی منابع و معادن زیرزمینی از جمله، سنگ‌آهن، زغال‌سنگ و نفت، نفوذ در بین عشایر و به‌دست‌آوردن اطلاعاتی برای کنترل بر جامعه و امنیت راه‌ها بخصوص راه لینچ و شناخت جغرافیای منطقه در کهگیلویه
۸	هاریسون	انگلیس	۱۹۳۶	کهگیلویه: جنوب غرب ایران	با نگاهی سطحی و گذرا به اماکن تاریخی و جغرافیایی پرداخته است. پیمایش سریع وی (هاریسون) مأموریتی سیاسی و جاسوسی را نشان می‌دهد.
۹	استاین (استین)	مجارستان_ انگلیس	۱۸۶۲–۱۹۴۳ میلادی	۱. سفر باستان شناسی در غرب ایران ۲. مسیرهای قدیمی غرب ایران	باستان‌شناسی از مهم‌ترین مسائلی بوده است که استاین در کهگیلویه به آن توجه داشته است. بررسی مردم‌شناسی تاریخی از دیگر فعالیت‌های وی (استاین) است. گذر عرضی سریع استاین نشان از مأموریت جاسوسی دارد.
۱۰	شولتز هولتوس	آلمان	۱۹۴۱	گوشه‌ای از تاریخ ایران در جنگ بین‌الملل دوم	نفوذ در بین ایلات و عشایر جنوب غرب ایران و تهییج و تسلیح کردن عشایر بر علیه منافع انگلیس برای پرت‌کردن توجه آنها از میدان‌های جنگ جهانی در اروپا به سمت ایران، داشتن برنامه‌ای برای ایجاد فرودگاه در مناطق نفت‌خیز جنوب ایران.
۱۱	نیدر مایر	آلمان	۱۹۲۵–۱۹۴۱ جنگ جهانی اول	خاطرات نیدر مایر (زیر آفتاب سوزان ایران)	مأموریت مایر در ایران شبیه به آنچه بوده است که هولتوس انجام می‌داده است.
۱۲	اریکا فریدل	آمریکا	۱۹۶۵	زنان ده کوه؛ داستان‌هایی از ایران	مسائل فرهنگی و قوم‌شناسی کهگیلویه و بویراحمد
۱۳	رینهولد لوفلر	آمریکا	۱۹۶۵	سازمان سیاسی بویراحمد	تبارشناسی ایل بویراحمد، بررسی مناسبات سیاسی ایل نوئی در دوران قاجار، کارکردهای سیاسی و اقتصادی خان و کدخدا در ایل بویراحمد، رابطه خان با دولت مرکزی، و نیز اشاره‌ای به کتیبه احتشام‌الدوله (حاکم کهگیلویه و بهبهان) شاهزاده قاجار دارد.
۱۴	الولیا رسترپو	انگلیس	۱۹۶۶	زنان ایل بهمئی	رسترپو به مدت ده سال در میان بهمئی‌های سردسیر و گرمسیر زندگی کرده است. نکات ارزشمندی در زمینه اساطیر این قوم و ریشه نژادی آنها مطرح کرده است.
۱۵	هاینس گائوبه	اتریش – آلمان	۱۹۷۰	ارجان و کهگیلویه	جامع‌ترین اثر شرق‌شناسان اروپایی در حوزه جغرافیایی و تاریخی (باستان‌شناسی) کهگیلویه کتاب گائوبه است.

نتیجه‌گیری

حضور اروپاییان در کوهگیلویه با اهداف باستان‌شناسی، اکتشاف نفت، جاسوسی و رقابت‌های استعماری شکل گرفت. در دوره قاجار، ضعف دولت مرکزی و حکمرانی خودسرانه شاهزادگان، موجب شورش ایلات و گسترش مناسبات و قدرت روز افزون خوانین شد. در دوره پهلوی، سیاست‌های سرکوبگرانه رضاشاه برای یکجانشینی عشایر، شکافی بین حکومت و ایلات ایجاد کرد که به نفوذ بیشتر اروپاییان انجامید. کشف نفت در جنوب‌غرب ایران، همراه با موقعیت ارتباطی کوهگیلویه، این منطقه را به کانون توجه قدرت‌های اروپایی مانند انگلیس، آلمان، و روسیه تبدیل کرد. رقابت این دولت‌ها بر سر کنترل منابع و مسیرهای تجاری (مانند جاده لینچ) و استفاده از ایلات محلی برای پیشبرد اهداف سیاسی تشدید شد. آلمانی‌ها با تحریک عشایر علیه انگلیسی‌ها (از طریق ارسال اسلحه و مأمورانی مانند واسموس) و انگلیسی‌ها با ایجاد پلیس جنوب و

هم‌پیمانی با خوانینی مانند بختیاری‌ها، به دنبال تثبیت نفوذ خود بودند. سیاحان اروپایی با مطالعات تاریخی و جغرافیایی، راه را برای نفوذ سیاسی و اقتصادی کشورهایشان هموار کردند. این افراد، علاوه بر ثبت اطلاعات باستان‌شناسی، به جمع‌آوری داده‌های اقتصادی و امنیتی پرداختند. گزارش‌های آنها به دول متبوع‌شان در بهره‌برداری از منابع (مانند نفت گچساران) و ایجاد اختلاف میان ایلات (بویراحمد، بختیاری، و قشقایی) مؤثر بود. ضعف دولت مرکزی و همدستی خوانین محلی با بیگانگان، به تشدید ناامنی‌ها و غارت راه‌ها انجامید. سیاست‌های انگلیس در ایجاد «دولت در سایه» (با انعقاد قراردادهای مستقیم با خوانین) و تلاش آلمان برای ایجاد آشوب، موقعیت کوهگیلویه را به مرکز بحران تبدیل کرد. این روند حتی پس از کشف نفت و در جنگ‌های جهانی نیز ادامه یافت، به‌طوری‌که منطقه به مسیری حیاتی برای انتقال منابع به جبهه‌های جنگ تبدیل شد. در مجموع، کوهگیلویه به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک، منابع طبیعی و بی‌توجهی حکومت‌های قاجار و پهلوی به مطالعات فرهنگی ایلات، به عرصه رقابت قدرت‌های اروپایی تبدیل شد. این حضور نه تنها به استخراج منابع و تضعیف حاکمیت ملی انجامید، بلکه شکاف تاریخی بین دولت مرکزی و عشایر را عمیق‌تر کرد.

منابع

فارسی

امان، دیتر (۱۳۶۷). بختیاری‌ها عشایر کوه‌نشین در پویه تاریخ، ترجمه محسن محسنیان، مشهد: آستان قدس رضوی.

بشیری، احمد (۱۳۶۳). کتاب آبی (گزارشهای محرمانه وزارت خارجه انگلیس درباره انقلاب مشروطه ایران)، جلد اول، تهران: نشر نو.

بلوشر، ویپرت (۱۳۶۳). سفرنامه بلوشر، ترجمه کیکاووس جهانداری، تهران: انتشارات خوارزمی.

بیات، کاوه (۱۳۸۹). نبرد سمیرم، تهران: انتشارات خجسته.

تقوی‌مقدم، مصطفی (۱۳۸۹). امنیت در دوره رضاشاه، تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.

دموربنی، گوستاو (۱۳۷۵). عشایر فارس، مترجم جلال‌الدین رفیع‌فر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

رایگانی، ابراهیم (۱۳۹۶). باستان‌شناسی مجموعه بافت تاریخی دهدشت، تهران: انتشارات رازنهان.

رگبارمقدم، ماندنی (۱۳۸۷). قیام طایفه علاءالدینی علیه رضاخان پهلوی در سال ۱۳۱۶، یاسوج: انتشارات چویل.

سپیدنامه، حسین (۱۳۹۰). شناسایی راههای اصلی ارتباطی کهگیلویه و بویراحمد با استانهای همجوار از قرن پنجم هـ .ق تا پایان دوره قاجار (بر اساس بررسی و مطالعه پل‌ها و کاروانسراها)، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه هنر اصفهان، منتشر نشده.

سعیدی‌نیا، حبیب‌الله و لعبت‌فرد، احمد (۱۳۹۵). «تاثیر پیدایش نفت بر مناطق نفت‌خیز جنوب ایران؛ مطالعه موردی گچساران»، تاریخ اسلام و ایران، دوره ۲۶، شماره ۳۱، ۱۴۸-۱۲۱.

صفی‌پور، علی‌اکبر (۱۳۸۹). *چکیده مقالات همایش بین المللی فارس در جنگ جهانی اول*، تهران: انتشارات تخت‌جمشید.

صفی‌نژاد، جواد (۱۳۶۸). عشایر مرکزی ایران، تهران: انتشارات امیرکبیر.

طاهری، عطا (۱۳۸۸). کوچ کوچ؛ تجربه نیم قرن زندگی در کهگیلویه و بویراحمد، تهران: انتشارات سخن.

طرفداری، علی‌محمد (۱۳۹۷). «رویکردهای شرق‌شناسان اروپایی در کاوش‌های باستان‌شناسی عهد قاجار»، پژوهش‌های تاریخی، دوره ۱۰، شماره ۲، ۸۰-۶۱.

فرسایکس، کریستوفر (۱۳۴۸). فعالیت‌های جاسوسی واسموس یا لارنس آلمانی، ترجمه حسین سعادت نوری، تهران: انتشارات وحید.

کاتم، ریچارد (۱۳۷۱). ناسیونالیسم در ایران، مترجم احمد تدین، تهران: انتشارات کویر.

کاشانی، سکینه و بابادی، عصمت، (۱۳۹۴). «بررسی شکل‌گیری پلیس جنوب»، فصلنامه جندی‌شاپور، سال ۱، شماره ۱، ۶۳-۴۷.

کرزن، جرج. ن (۱۳۶۲). ایران و قضیه ایران، ترجمه وحید مازندرانی، جلد دوم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

کرونین، استفانی (۱۳۹۳). رضاشاه و شکل‌گیری ایران نوین، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: نشر جامی.

کوهستانی، حسین، حمیدرضا قربانی و کاووس خسروی(۱۳۸۹). از تل خسرو تا بلاد شاپور؛ بازنگری، بررسی و شناسایی آثار باستانی کهگیلویه و بویراحمد، بیرجند: انتشارات چهار درخت.

گارثویت، جن. راف (۱۳۷۳). تاریخ سیاسی، اجتماعی بختیاری، ترجمه و حواشی مهراب امیری، تهران: سهند.

گائوبه، هاینس (۱۳۵۹). ارجان و کوهگیلویه از فتح عرب تا پایان دوره صفویه، ترجمه سعید فرهودی، تحشیه و فهرست‌نویسی: احمد اقتداری، تهران: انتشارات انجمن آثار ملی.

لایارد، سر اوستن هنری، مادم بیشوپ استوک و لینچ ویلسون (۱۳۷۱). سیری در قلمرو بختیاری و عشایر بومی خوزستان/ گزارشات منتشر نشده، ترجمه و حواشی مهراب امیری، تهران: انتشارات فرهنگسرا.

مجیدی کرایی، نورمحمد (۱۳۷۷). تاریخ و جغرافیای کوهگیلویه و بویراحمد، تهران: انتشارات علمی.

محمدی، منوچهر (۱۳۷۷). مروری بر سیاست خارجی ایران دوران پهلوی اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

محمودی، پیمان و ابوالفضل ذوالفقاری (۱۳۹۶). «بررسی جامعه‌شناختی فرقه سیاسی مذهبی طلوعیان (با تاکید بر قوم بختیاری)»، فصلنامه علوم اجتماعی، دوره ۲۴، شماره ۷۹، ۱۵۷-۱۱۷.

مرادی‌خلج، محمدمهدی و محمدمهدی روشنفکر (۱۳۹۳). «پدیده طلوعیان و نقش انگلیسی‌ها در شکل‌گیری آن‌ها»، پژوهشنامه تاریخهای محلی ایران، دوره ۳، شماره ۵، ۱۷۳-۱۵۳.

نقیب‌زاده، احمد (۱۳۷۹). دولت رضاشاه و نظام ایلی، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

نوئل، کپتن ادوارد ویلیام چارلز (۱۳۹۳). سفرنامه بهمئی، ترجمه کاوه بیات، تهران: نامک.
ویلسون، آرنولد تالبوت (۱۳۶۳)، سفرنامه ویلسون، ترجمه حسین سعادت‌نوری، تهران: انتشارات وحید.
هولتوس، شولتز (۱۳۳۹). گوشه‌ای از تاریخ ایران در جنگ بین‌الملل دوم، ترجمه جمشید بیگلری، تهران: انتشارات بنگاه مطبوعاتی گوتنبرگ.

لاتین

Bell, Mark Sever. (۱۸۸۵). *Military report on South West Persia, Including the Provinces of Khuzestan (Arabistan), Luristan and Parts of Fars,* Simla.
Friedl, Erika. (۱۹۸۹). *The women of Deh Koh: stories from Iran*, America.
Harrison, John Vernon. (۱۹۳٦). Kuhgalu: South – *West Iran. The Geographical Journal*, Vol. ۸۸, pp. ۲۰-۳٦.
Loffler, Reinhold (۱۹۷۸). The political Organization of Boir Ahmad. *Iranian Studies*, vol. ۱۱,No.۱/٤.
Stien, Sir Marc. Aurel (۱۹۳۸), An Archaeology Journey in Western Iran, the Geographical Journal, vol. ۹۲, No. ۳, pp. ۳۱۳-۳٤۲.
Stien, Sir Marc. Aurel (۱۹٤۰). *Old Routes of western Iran*. London.
Stocqueler, Joachim Hayward. (۱۸۳۲). *Fifteen months' Pilgrimage through untraded tracts of Khuzestan and Persia in a Journey from India to England*, London.

فهرست اسناد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، ساکما، شماره سند ۴۰۷۳/ ۲۴۰: ۱۳۱۸
———————————، ساکما، شماره سند ۰۴۳/۵۷۴: ۱۳۱۷
———————————، ساکما، شماره سند ۲۴۰/۴۰۷۳: ۱۳۱۷
———————————، ساکما، شماره سند ۲۹۰۷/ ۲۹۳: ۱۳۲۷
———————————،ساکما، شماره سند ۵۷۴ /۰۴۳: ۱۳۲۱
———————————، ساکما، شماره سند ۰۴۳/۹۲۶: ۱۳۲۱
———————————، ساکما، شماره سند ۰۵۹/۲۴۹: ۱۳۲۱
———————————، ساکما، شماره سند ۱۱۶۰/ ۲۹۳: ۱۳۴۸
———————————، ساکما، شماره سند ۱۹۸۱/ ۲۹۳: ۱۳۰۰
———————————، ساکما، شماره سند ۴۳۵۷۴/ ۳۱۰: ۱۳۲۰_۱۳۲۱
———————————، ساکما، شماره سند ۴۳۹۲۶۷/ ۳۱۰: بی‌تا
———————————، ساکما، شماره سند ۳۳۰۷/ ۲۹۱: ۱۳۲۱
———————————، ساکما، شماره سند ۰۰۱/۹۸۱: ۱۳۴۰
سازمان اسناد و مطالعات تاریخ معاصر، ق ۰/ ۰/۱۰۳۷۸۵: ۱۳۰۸

مصاحبه‌ها

رضا، دستنبو، مصاحبه شخصی، دهدشت روستای دره لبک ، ۱۴۰۲/۶/۲
ماندنی، گندمیان، مصاحبه شخصی، دهدشت روستای سرپری ، ۱۴۰۲/۶/۲۷

Bibliography-Romanized

Aman, Dieter. (۱۳٦۷ SH, ۱۹۸۸ AD). The Bakhtiaris: Mountain-dwelling Nomads in the Course of History, Translated by Mohsen Mohsenian. Mashhad: Astan Quds Razavi. [In Persian].
Bashiri, Ahmad. (۱۳٦۳ SH, ۱۹۸٤ AD). The Blue Book (Confidential Reports of the British Foreign Office on the Iranian Constitutional Revolution) (Vol. ۱). Tehran: Nashr-e No. [In Persian].
Bayat, Kaveh. (۱۳۸۹ SH, ۲۰۱۰ AD). The Battle of Semirom. Tehran: Khojasteh Publications. [In Persian].
Bell, Mark Sever. (۱۸۸۵). Military report on South West Persia, Including the Provinces of Khuzestan (Arabistan), Luristan and Parts of Fars, Simla.
Blücher, Wipert von. (۱۳٦۳ SH, ۱۹۸٤ AD). The Blucher Travelogue, Translated by Kikavoos Jahandari. Tehran: Kharazmi Publications.
Cottam, Richard W. (۱۳۷۱ SH, ۱۹۹۲ AD). Nationalism in Iran, Translated by Ahmad Tadayon. Tehran: Kavir Publications. [In Persian].
Cronin, Stephanie. (۱۳۹۳ SH, ۲۰۱٤ AD). Reza Shah and the Formation of Modern Iran, Translated by Morteza Saqebfar. Tehran: Jami Publications. [In Persian].
Curzon, George N. (۱۳٦۲ SH, ۱۹۸۳ AD). Persia and the Persian Question, Translated by Vahid Mazandarani, Vol. ۲. Tehran: Elmi va Farhangi Publications. [In Persian].
Demorgny, Gustave. (۱۳۷۵ SH, ۱۹۹٦ AD). The Nomads of Fars, Translated by Jalal al-Din Rafi'far. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian].
Friedl, Erika. (۱۹۸۹). The women of Deh Koh: stories from Iran, America.
Garthwaite, Gene R. (۱۳۷۳ SH, ۱۹۹٤ AD). The Political and Social History of the Bakhtiyari, Translated and Edited by Mehrab Amiri. Tehran:

Sahand. [In Persian].

Gaube, Heinz. (۱۳۵۹ SH, ۱۹۸۰ AD). Arjan and Kuhgiluyeh from the Arab Conquest to the End of the Safavid Era, translated by Saeed Farhudi; Edited by Ahmad Eghtedari. Tehran: Anjoman-e Asar-e Melli Publications. [In Persian].

Harrison, John Vernon. (۱۹۳٦). Kuhgalu: South – West Iran. The Geographical Journal, Vol. ۸۸, pp. ۲۰-۳۶.

Holtus-Schulz. (۱۳۳۹ SH, ۱۹٦۰ AD). An Aspect of Iranian History in the Second World War, Translated by Jamshid Biglari. Tehran: Gutenberg Press Institute. [In Persian].

Kashani, Sakineh, & Babadi, Esmat. (۱۳۹٤ SH, ۲۰۱۵ AD). A study of the formation of the South Persia Rifles. Jundishapur Quarterly, ۱(۱), ٤۷-٦۳. [In Persian]. https://doi.۱۰,۲۲۰۵٤/QJSS.۲۰۱۷,۱۹۵٤۰,۱۵۰۲

Kouhestani, Hossein, Ghorbani, Hamidreza, & Khosravi, Kavous. (۱۳۸۹ SH, ۲۰۱۰ AD). From Tel-e Khosrow to Balad Shapur; Review, Survey and Identification of Historical Sites in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad. Birjand: Chahar Derakht Publications. [In Persian].

Layard, Sir Austen Henry, Bishop, Stock, & Lynch, H. F. B. (۱۳۷۱ SH, ۱۹۹۲ AD). A Tour in the Territory of the Bakhtiyari and the Native Tribes of Khuzestan/Unpublished Reports, Translated and Edited by Mehrab Amiri. Tehran: Farhangsara Publications. [In Persian].

Loffler, Reinhold (۱۹۷۸). The political Organization of Boir Ahmad. Iranian Studies, vol. ۱۱, No.۱/٤.

Mahmoudi, Peyman, & Zolfaghari, Abolfazl. (۱۳۹٦ SH, ۲۰۱۷ AD). A Sociological Study of the Tolu'iyan Religious-Political Sect (With Emphasis on the Bakhtiyari Ethnic Group). Social Sciences Quarterly, ۲٤(۷۹), ۱۱۷-۱۵۷. [In Persian].

Majidi Koraei, Noor Mohammad. (۱۳۷۷ SH, ۱۹۹۸ AD). History and Geography of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad. Tehran: Elmi Publications. [In Persian].

Mohammadi, Manouchehr. (۱۳۷۷ SH, ۱۹۹۸ AD). A Review of Iran's Foreign Policy during the First Pahlavi Era. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian].

Moradi-Khalaj, Mohammad Mehdi, & Roshanfekr, Mohammad Mehdi. (۱۳۹۳ SH, ۲۰۱٤ AD). The Phenomenon of the Tolu'iyan and the Role of the British in Their Formation. Iranian Local History Research Journal, ۳(۵), ۱۵۳-۱۷۳. [In Persian].

Naghizadeh, Ahmad. (۱۳۷۹ SH, ۲۰۰۰ AD). The Reza Shah Government and the Tribal System. Tehran: Center for Islamic Revolution Documents Publications. [In Persian].

Noel, Captain Edward William Charles. (۱۳۹۳ SH, ۲۰۱٤ AD). Travelogue of Behmei, Translated by Kaveh Bayat. Tehran: Namak. [In Persian].

Ragbar-Moghadam, Mandani. (۱۳۸۷ SH, ۲۰۰۸ AD). The Uprising of the Alaaedini Tribe against Reza Khan Pahlavi in ۱۹۳۷. Yasuj: Chavil Publications. [In Persian].

Raiygani, Ebrahim. (۱۳۹٦ SH, ۲۰۱۷ AD). Archaeology of the Dehdasht Historical Texture Complex. Tehran: Raz-e Nahan Publications. [In Persian].

Saeediniya, Habibollah, & Lo'batefard, Ahmad. (۱۳۹۵ SH, ۲۰۱٦ AD). The impact of the emergence of oil on the oil-rich regions of southern Iran; A case study of Gachsaran. Tarikh-e Islam va Iran, ۲٦(۳۱), ۱۲۱-۱٤۸. [In Persian]. https://doi.org/۱۰,۲۲۰۵۱/hii.۲۰۱٦,۲۵۱۵

Safinejad, Javad. (۱۳٦۸ SH, ۱۹۸۹ AD). The Central Iranian Nomads. Tehran: Amir Kabir Publications. [In Persian].

Safipour, Ali Akbar. (۱۳۸۹ SH, ۲۰۱۰ AD). Abstracts of the International Conference on Fars in World War I. Tehran: Takht-e Jamshid Publications. [In Persian].

Sepidnameh, Hossein. (۱۳۹۰ SH, ۲۰۱۱ AD). Identification of the Main Communication Routes of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad with Neighboring Provinces from the ۱۱th Century AD to the End of the Qajar Period (Based on the Survey and Study of Bridges and Caravanserais) [Master's thesis]. University of Art, Isfahan. [In Persian].

Stien, Sir Marc. Aurel (۱۹۳۸), An Archaeology Journey in Western Iran, the Geographical Journal, vol. ۹۲, No. ۳, pp. ۳۱۳-۳٤۲.

Stien, Sir Marc. Aurel (۱۹٤۰). Old Routes of western Iran. London.

Stocqueler, Joachim Hayward. (۱۸۳۲). Fifteen months' Pilgrimage through untraded tracts of Khuzestan and Persia in a Journey from India to England, London.

Sykes, Christopher. (۱۳٤۸ SH, ۱۹٦۹ AD). Espionage Activities of Wassmuss, the German Lawrence, Translated by Hossein Sa'adat Nouri. Tehran: Vahid Publications. [In Persian].

Taghavi-Moghadam, Mostafa. (۱۳۸۹ SH, ۲۰۱۰ AD). Security during the Reza Shah Era. Tehran: Institute for Iranian Contemporary Historical Studies. [In Persian].

Taheri, Ata. (۱۳۸۸ SH, ۲۰۰۹ AD). Migration of Migration; A Half-Century Experience of Life in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad. Tehran: Sokhan Publications. [In Persian].

Tarfadari, Ali Mohammad. (۱۳۹۷ SH, ۲۰۱۸ AD). Approaches of European Orientalists in Archaeological Excavations during the Qajar Era. Pazhuhesh-ha-ye Tarikhi, ۱۰(۲), ۶۱-۸۰. [In Persian]. https://doi.۱۰,۲۲۱۰۸/JHR.۲۰۱۸,۱۰۵۰۸۱,۱۱۶۳

Wilson, Arnold Talbot. (۱۳۶۳ SH, ۱۹۸٤ AD). The Wilson Travelogue, Translated by Hossein Sa'adat Nouri. Tehran: Vahid Publications.